

СПЕЦИФІКА ЗМІН У СВІДОМОСТІ ВІРУЮЧОЇ ЛЮДИНИ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

Наприкінці ХХ ст. людство опинилося перед новими планетарними тенденціями, перед новими тектонічними поділами цивілізаційного характеру. Настала доба, основою якої є новий постмодерністський світогляд, що склався як наслідок розпаду того попереднього типу свідомості, де наука виступала в ролі ядра і була домінуючою силою.

Постмодернізм як цільна ідеологія виникає як реакція на втрату наукою ролі беззаперечної основи суспільної свідомості. Хоч постмодерністські корені помітні ще у ХІХ ст., але постмодерн тоді ще не став нормою, бо суспільство не було готовим до життя без розуму і традицій. Але наприкінці ХХ ст. суспільство втомилось від розуму та зневірилось в його можливостях. Звідси бере свій початок доба постмодерну й формуються засади постмодерністського світобачення.

Постмодерністські претензії до розуму проявились перш за все у філософії постмодернізму, яка відмовилась від законодавчого розуму на користь розуму інтерпретативного, що скерував пошук основ знання з трансцендентальної суб'єктивності на буденну життєву практику. Основи знання новий розум шукав вже у комунікації, спілкуванні, діалозі [Гриб В.І. Постмодернізм: основні способи філософствування і орієнтації в культурі // Постмодерн: переоцінка цінностей. – Вінниця, 2001. – С. 90].

Другій половині ХХ століття вже властиві такі характеристики як автономізація, подрібнення і зрівняння найдрібніших співтовариств і стилів. Такі знані аналітики тенденцій глобалізації як Ульрих Бек та Зигмунт Бауман вказують на те, що еклектика стилів, плюралізм соціального життя, сплеск різноманітності вийшли за межі можливих старих інтегруючих інструментів. Світові тепер властива хаотизація, вступ до доби "нової невизначеності" [Бауман З. Спор о постмодернизме // Социологический журнал. – 1994. - № 4; Бек У. Что такое глобализация? – М., 2001].

Одним з найбільш характерних фактів постмодерністського суспільства є те, що воно повністю сприймає ефемерність, фрагментацію, відсутність закономірностей і хаос. Усе це разом із сильним неприйняттям загальних або "узагальнюючих" категорій є принциповими ознаками постмодерністської думки. Якщо модерністи намагалися «узагальнити хаос», намагалися нав'язати свій порядок й, більше того, трактували його як об'єктивний й обов'язковий для всіх, то постмодерністи приймають хаос і живуть із ним, розглядаючи будь-який порядок тільки як проміжний засіб, що може змінюватися від людини до людини.

В умовах науково-технічного прогресу поглибилась внутрішня криза самої людини, її розлад з існуючим світом, який радикально змінювався прямо на очах. Людина ж постійно змушена пристосовуватись до усіх цих змін. Можна говорити, що темпи цих суспільних перетворень є часто непосильними для багатьох людей і просто перевищують адаптивні можливості особи. Усе це відображається на світоглядних орієнтаціях сучасного індивіда, призводить до трансформації суспільних світоглядних парадигм.

Оскільки віруючий є особливим соціально-психологічним типом особи, який може бути зрозумілий лише виходячи з аналізу певної епохи, соціального макро- і мікросередовища, національного характеру, психологічного впливу на нього одновірців, то й вплив постмодерністських тенденцій на нього є багато в чому визначальним, а відтак постає необхідність дослідження цього впливу на світоглядні настанови сучасного віруючого.

В сучасному індустріальному суспільстві кількість контактів між людьми збільшується, але інтенсивність їх падає. Тому люди у багатьох випадках прагнуть знайти нові форми ідентичності: культу, напівкульту, різні форми причетності до

структурованого життя, змінюються їх світоглядні установки щодо питань віри, релігії, Бога, надприродного загалом.

Релігійність нинішніх часів принципово відрізняється від попередніх етапів свого розвитку. На сучасному етапі, який також часто називають постсекулярна доба, секулярний світ і світ релігії утворюють нову конфігурацію, коли релігійність сприймається вже як приватне визнання трансцендентного. Людство в цей час переживає процес зламу традиційних світоглядних цінностей і переходу до типу духовності, заснованого на возз'єднанні індивідуального й універсального.

Пошук нових життєвих пріоритетів у різних релігійних системах, посилений в умовах розширення світового інформаційного простору, виводить релігійну свідомість за межі певної конфесії, робить її універсальною, синкретичною. Сучасний віруючий – практичний, раціоналізований, інтелектуалізований – для задоволення власного духовного попиту трансформує існуючі релігійні системи або ж навіть творить свої власні.

Сучасна людина звільняється від тягаря традицій, а вимогою часу стає діяльність, що ґрунтуються на вільному виборі. На базі релігійного досвіду людина з-поміж багатьох релігійних традицій і культів віддає перевагу тому, що стає для неї справою власного вибору й переконання. Занепад релігії, основаної на традиції й авторитеті, може компенсуватися звертанням людини до релігійного досвіду як досвіду “внутрішньої волі”. Відповідно, процеси індустріалізації, технологізації й раціоналізації не обов'язково призводять до повної секуляризації свідомості [Дудар Н.П. Релігійність в українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану. – К., 2002].

Особливістю сучасної релігійності є й те, що для значної частини віруючих релігія сьогодні дає не стільки пояснення світу (хоча, безумовно, цей аспект також має значення, особливо для активних віруючих – членів релігійних громад), скільки задовольняє духовно-моральні потреби людини, потребу у спілкуванні на особистісному рівні, відволікає від буденних турбот і життєвих негараздів, знімає кризовий стан, з'ясовує призначення і сенс життя людини. Також релігійність значної частини сучасних віруючих, зокрема ще в недалекому минулому невіруючих людей, характеризується здебільшого не так глибокою вірою в Бога, як підвищеною увагою до зовнішніх форм і атрибутів релігії. Це свідчить про глибокі світоглядні зрушення, кардинальні зміни, що мають місце у свідомості сучасного віруючого та нерідко зумовлюють “паломництво” з одних релігій до інших.

Створюється ситуація, коли вибір тих чи інших релігійних уявлень стає актом вільного рішення кожного члена суспільства. Іноді цей релігійний плюралізм, що проявляється, зокрема, у діяльності неорухів, призводить до того, що їхні прихильники одночасно беруть участь і в інших рухах чи течіях. На відміну від минулого, значна частина неорелігійних об'єднань не вимагає від своїх прибічників абсолютної відданості, що повністю у дусі постмодернізму, адже ці процеси підтверджують один з основних принципів постмодерну – радикальну плюралістичність.

Можна стверджувати, що на часі навіть звільнення релігійного від трансцендентного, що відбувається утвердженням релігійного як “стилю життя”. Означений процес одержав назву “четвертої секуляризації”. Проте цей глобалізаційний процес не руйнує засади культурних стандартів національних співтовариств. Навпаки, глобалізація зміцнює “культурні”, “поведінкові” стандарти локальних суспільств, сприймає ритуалізацію релігійного життя. Проте все ж сприймає релігійне лише як “стиль життя” [Кулагіна Г. Секулярне і релігійне в глобалізаційних процесах сучасності // Науковий вісник ЧНУ – Чернівці, 2003.- С. 49].

Відносини між людиною й надприродними силами в сучасному постмодерному суспільстві стають надто особистісними, адже мова йде про конкретну людину, із її особистісними бідами та потребами, із її особистісними проблемами й надіями. У цій конкретній прагматичній меті людиною вже майже не підіймається питання всезагальної сотеріології. Якщо ж мова й може йти про загальну сотеріологію, то тепер (зокрема у

багатьох неорелігіях доби постмодерну) вже йдеться про неї як про програму із спасіння якнайбільшої кількості людей. Та, як правило, сотеріологія все ж розуміється як особистісна програма остаточної самореалізації конкретної людини.

Більше того, якщо мова йде про неохристиянство, то часто не йдеться навіть про якусь усталену загальновизнану інтерпретацію Святого Письма. Кожен має змогу інтерпретувати його індивідуально, користуючись Біблією як конкретною рекомендацією для щоденного вжитку. Це забезпечує максимальну зручність й зрозумілість [Горкуша О.В. Роль концепту Логос в загальнохристиянській парадигмі – К., 2004].

Раніше – як у домодерну, так і у модерну епоху, - релігія містила в собі віру в те, що є реальним, віру в певні принципи, з якими слід погоджуватись. Бог або є, або ж Його немає. Ісус є або втіленим Сином Божим, або є просто людиною. Чудеса або є, або їх немає. Сьогодні релігія вже не розглядається як сукупність переконань, що стосуються того, що реально, а що ні: скоріше її варто розглядати як вибір. Ми віримо в те, що нам подобається. Ми віримо в те, у що хочемо вірити.

Там, де немає абсолютних істин, розум поступається місцем волі. Естетичний критерій замінює раціональний. Сучасні люди міркують про релігію так: «Ця церква мені дійсно дуже подобається». Не завжди це означає згоду з нею чи віру у її вчення, головне тут – це власний вибір, заснований на критеріях, за якими споживач обирає певний товар. У такому ж ключі обговорюються принципи віри: «Мені дуже подобається уривок з Біблії, де говориться, що Бог є любов».

З'ясуємо тепер, що людині *не* подобається в релігії. «Мені не подобається думка про пекло». Однак питання полягає не в тім, чи подобається це нам, а в тому, чи існує таке місце. Проте, сьогодні навіть консервативні і євангелічні проповідники рідко згадують про пекло. Звичайно, людям не подобається про це чути. Відтак ніхто й не прагне їх залякувати. Але людям ніколи і не подобалося чути про пекло. Різниця полягає в тому, що сьогодні, як ніколи в історії, багато хто не бажає вірити (так, ніби віра є вольовою функцією) у те, що їм не подобається (так, ніби естетичними міркуваннями можуть визначатися фактичні обставини). Це вже зовсім інший спосіб сприйняття релігії – важливо не те, що істинне, а те, що подобається [Вэйз Дж. Э. Времена постмодерна. – М., 2002. – С. 217].

Нове постмодерне покоління не завжди й мислить систематично. Підлітку однаково подобається Біблія, вчення харизматичного проповідника та якийсь поп-ідол чи кіногерой. І все це однаковою мірою значиме для нього! Він уміє вживатись із протиріччями. Відповідно до постмодерністичного способу мислення, релігія й мораль розуміються скоріше як вибір, а не як вираження істини. Це - активна діяльнісна позиція сучасної людини, яка не нехтує своєю людською природою і людськими потребами.

Релігійність в Україні в нових умовах також підвладна зазначеним впливам. Вона також досить часто набуває рис позаконфесійності (адже значна кількість людей вважає себе “просто віруючими”), позацерковності (оскільки немає часу для відвідування тривалих богослужінь, вникання в мову проповіді тощо), фрагментарності та еkleктичності (поєднання у свідомості елементів різних релігійних цінностей, ідей, досягнень науки тощо).

Процеси зниження рівня релігійності, секулярність та десакралізація створили такі умови в свідомості людини, за яких ортодоксальні положення тієї чи іншої релігії переплітаються, узгоджуються й поєднуються з різними позадокринальними, іноді дійстичними чи пантеїстичними, а також науковими, світоглядними та практичними уявленнями. Тому синкретизм та еkleктизм, які властиві новим постмодерним релігійним рухам, є досить близькими для людей, які змогли прилаштуватись до нових економічних умов, а таких людей у державі стає чимраз більше.

Як доказ – дані інформаційного агентства ІТАР-ТАСС, згідно з якими майже 60% наших громадян вірять в Бога (заявляють про свою віру), при цьому багато з них водночас вірять у прикмети, гороскопи, чаклунство і магію. Зокрема, найбільша кількість

респондентів (35%) вірять у долю, по 18% - у прикмети та відплату за гріхи, 15% - у надприродні сили, від 6 до 8% - у магію та гороскопи, 7% - впевнені в існуванні потойбічного життя, а 5% - в існуванні НЛО, а ще 3% вірять у переселення душ [Експрес. – 2005, листопад].

Ці дані, за невеликим винятком, дуже подібні на дані опитування прибічників рухів "New Age", що було проведене американським дослідником Вільямом Бейнбріджем. За цим опитуванням, в астрологію вірять близько 14% нью-ейджерів, у можливість зв'язку з померлими – 23,4%, у телепатичні та інші надприродні здібності людського мозку – 48%, у НЛО – 22% [Bainbridge William Sims. After the New Age // mysite.verizon.net].

Така співзвучність поглядів свідчить про укорінення постмодерністських поглядів не тільки серед неорелігійних adeptів, а й серед звичайних громадян, в тому числі й в Україні, хоча у нашій державі це ще не настільки яскраво виражено.

Тож на сучасному постмодерному етапі розвитку, суспільство переживає процес зламу традиційних світоглядних цінностей і переходу до іншого типу духовності, що ґрунтуються на поєднанні індивідуального та універсального, земного і космічного, сакрального та секулярного. Вибір тих чи інших релігійних уявлень стає актом вільного рішення індивіда, який обирає те, що йому здається найбільш зручним і комфортним, при цьому, не боячись змінювати релігійні організації при зміні своїх власних уподобань. Свідомість сучасного віруючого, таким чином, синкретизує усі набуті релігійні та позарелігійні знання, чим часто й створює свою власну особливу теорію, проте не заперечує інші, оскільки крайній плюралізм є суттєвою ознакою постмодерністського світогляду.

Подані характеристики можна окреслити як релігійний постмодернізм, основними ознаками якого, якщо його розглядати з емпіричних позицій віруючої людини, є: амбівалентний стан релігійної свідомості віруючих, що відображається в еклектичному синтезі догматів різних віровчень (часто – традиційних і новітніх чи нетрадиційних); втрата віруючими чіткої орієнтації відносно цілей свого духовного розвитку; соціальна індиферентність; відсутність у віруючих релігійних авторитетів у церковній ієрархії; часте недотримання традицій та обрядів; періодична зміна віросповідання і, відповідно, релігійної організації, або ж участь в діяльності одразу декількох церков, сект, деномінацій.

Игорь КОБЯКОВСКИЙ (Запорожье)

ПОСТМОДЕРНИЗМ КАК ЗДОРОВАЯ ПОЧВА ДЛЯ ЭКУМЕНИЧЕСКОГО ДИАЛОГА

В рамках тематики, установленной данной конференцией, я обращаюсь в этой статье к небольшому фрагменту обширного и разнообразного поля проблематики, которое ассоциируется с взаимоотношением религиозных групп и общества в одном государстве. Я обращаюсь к значительному явлению в христианской среде – экуменическому движению; явлению, которое за последнее столетие оказало существенное влияние на христианство. И христианские церкви, и общество ожидают, что церковь займёт определённое место в обществе, будет играть определённую роль и выполнять определённую функцию в жизни общества.

Деятельность церкви в обществе связана главным образом с его духовностью и нравственностью. Однако непоправимый вред христианству приносят присущие ему внутренние распри и разделения. Свидетельство его о едином Боге и проповедь о любви Божьей подрывается соперничеством между христианскими общностями.